

**БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛІК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**Абдиназимов Шәмшетдин
филология илимлеринин кандидаты**

**Бердақ хәм қарақалпақ
жазба әдебий тили**

**«Қарақалпақстан»
Нөкис — 1997.**

АБДИНАЗИМОВ ШӘМШЕТДИН. «БЕРДАҚ ХӘМ ҚАРАҚАЛПАҚ ЖАЗБА ӘДЕБИЙ ТИЛИ». 1997. — 21 бет.

Филология илимлеринин кандидаты Ш. Абдиназимовтың бул мийнети карақалпақ жазба әдебий тилинин пайда болыўы хәм қәлиплесиўи мәселесине арналып, бул процессте карақалпақ халкынын уллы данышпан шайыры Бердақ Фарғабай улының (1827 — 1900) тутатуғын айрықша орны көрсетилген. Китапша шайырдың 170 жыллык юбилейине бағышланған ылайықлы саўға болып табылады.

ПИКИР БИЛДИРИУШИЛЕР: БЕРДИМУРАТОВ ЕСЕМУРАТ,
филология илимлеринин докторы, профессор, Карақалпақстанға мийнети сиңген илим ғайраткери.

ХУСНАТДИН ХАМИДОВ, Өзбекстан Илимлер Академиясының хабаршы-ағзасы, филология илимлеринин докторы, профессор.

Қарақалпақ әдебиі тилинің пайда болуы хэм қәлипеснұ басқышлары тартыслы мәселелердің бири. XVIII-XIX әсирлердеги жазба естеликлердин тилин айырым илимпазлар ески өзбек тилинде жазылған деп тастыйқлайды, екнши топардағы илимпазлар, қарақалпақ тилинн айырым сөзлери араласқан китабий тил сыпатында бақалайды, үшінши топардағы илимпазлар өзннн нормалары жағынан ески өзбек тилине жақын үстем класс хэм дин ийелериннн тилин қусаған бир-бирине қарама-қарсы пикирлерди билдиреди¹. Бул мәселени дурыс түсиниу үшін ең дәслеп «миллий тил», «әдебий тил хэм оның еки формасы» деген түсиниклерди анықлап алыуымызға туура келеди.

Әдебий тил — улыуа халықлық тилдин көркем сөз шеберлери тәрепинеп қайта исленген хэм дөретиушлик бағдарында баиытылған түри. Сонлықтан да әдебий тилди улыуа халықлық тилдин, сол тилде сөйлеуши халықтың сөз мәдениатының жетилскен жоқарғы түри сыпатында бақалау зөрүр. Оны халық тилине қарсы қойып бақалауға болмайды. Әдебий тилдин нормалары хэм баянлау усыллары сол тилде сөйлеуши халық тәрепинеп дөретилиу менен бирге жәмийет ағзалары тәрепинеп үлкек мәдениет гэзийне сыпатында көздин қарашығындай қорғалады. Ал көркем сөз шеберлери усы дөретиушлик процессти басқарып хэм рауажландырып барады. Тилди халық дөретеди, ал тилдин әдебий тил ямаса халық тили деп бөлиниуинен «шийки» хэм көркем сөз шеберлери тәрепинеп исленген тил дегенди түсинемиз, — деп жазды көрнекли талант ийелери. Көркем сөз шебери өз дөретпелеринде халықтың сөйлеу тилинен қалай пайдаланыу хэм оны қалай етип қайта ислеу мүмкипшиликлерин көрсетеди. Солай етип, әдебий тил—халық тилинн рауажланыуының жоқарғы түри. Көпшлик жағдайларда әдебий тил термин арқалы «миллий тил», «жазба тил» деген түсиниклерде түсиниледи. Миллий тил халықтың миллет болып қәлипеснұ дәуирине сәйкес келип, миллий тилге тән болған белгилер әдебий

1. Хамидов Х. Қарақалпақский язык XIX — начала XX вв. по данным письменных памятников. Т. 1986, С. 20.

тилдің де негізін курайды. Егер де миллий тил жәмийеттин барлық агзалары ушын улыўма бирдей хэм түсиникли болып келсе, онда миллет тилинин ең жоқарғы түри болған әдебий тил өзиниң ишине оныц барлық байлығын қамтыйды хэм хэмме ушын ортақ болып табылады¹. Миллий мәденияттын рухий байлықлары әдебий тилде сәулеленеди, себеби, әдебий тил миллий мәденияттын бир көринис болып табылады. Миллий тил миллеттин қалыптасуы менен пайда болады. Ал әдебий тил болатугын болса, миллий тилден айырым өзгешеликтерине исе. Миллий тил болуы ушын миллеттин қалыптасуы, миллий жазуына исе болуы керек. Қарақалпақ миллий тили ХХ әсирдин биринши ярымында пайда болғаны мәлим. «Миллий тил» хэм «әдебий тил» түсиниклери бир-бири менен тығыз байланысла. Бир-биринен айырмашылығы олардың пайда болуы дерегинде емес, ал тилдің раўажланыуының хәр кыйлы басқышларында туруы болып табылады.

Тарийхтан белгилл, еле миллет болып қалыптаспеген халықларда да әдебий тил қолланыўда болып, бул тилде бай ауызеки әдебият үлгилери менен көркем шығармалар жазылған. Демек, әдебий тил болуы ушын миллет, миллий тилдин болуы зәрүрли шәрт емес. Бирақта миллий тил өзиниң қолланыў өриси бойынша улыўма кең түсиникли өзиниң ишине қамтыйды². Әдебий тилдин функциональлық стиллери қалыптаседи хэм байыйды, миллий тилде баспасөз — газета, журнал, китап басып шығаруы, телевидение хэм радио, мәмлекетлик басқаруы хэм ис жүргизуы алып барылады. Бул белгилер миллий тилдин оғанда бай мүмкиншиликлериниң көринис.

Демек, «әдебий тил» хэм «миллий тил» деген түсиниклердин бир-биринен бир қанша айырмашылыққа исе екевлинги көриўимизге болады. Басқа халықлардың да тарийхына нәзер тасласак, әдебий хэм миллий тилдин қалыптасуында усы көринислерди көриўге болады. Мәселен, рус әдебий тили Х әсирлерге шекем-ақ пайда болып «Ипатьев жылнамалары», «Игорь полкы ҳаққында жыр» шығармалары бул әдебий тилде жазылды, ал рус миллий тили болатугын болса XVI әсирде қалыптасди³. Бурынғы СССР аймағында жасаған марий, алтай хэм тағы

1. Виноградов В. В. Русский язык. М — Л, 1947. С. 20.

2. Бердичуратов Е. Развитие каракалпакской лексики в связи с развитием функциональных стилей литературного языка. АДЛ. Т. 1973.

3. Ефимов А. И. История русского литературного языка. М. 1955. С. 105-122.

баска да Сибирь халықларында XX әсирдин биринши ярымында әдебий тилинин пайда болыуы миллет тилинин пайда болыуы хәм қәлиплесиуи дәуирине сәйкес келеди¹. Хәм әдебий тили, хәм миллий тили бирликте пайда бола баслады.

Қарақалпақ әдебий хәм миллий тилинин раўажланыуы өзине тән өзгешелликлерине ийе. Қарақалпақ әдебий тилинин пайда болыу хәм қәлиплесиуи қарақалпақ халқының мәдениет дәрежесинин раўажланыуы менен тығыз байланыслы. Қарақалпақ халқының жазба әдебияты хәм жазба әдебий тили соңғы дәуирлерде пайда болған болса да әдебий тилдин аўызекки түри өзинин бай тарийхына ийе. Халық тәрепинен әдебий тилдин аўызекки түринде дәретилген фольклорлық шығармалар халық арасынан шыққан шебер атқарыушылар — жырау, бақсы, қыссаханлардын атқарыуында әуладтан-әуладқа жетилишип, көркемлик дәрежеси артын хәм тили ысылып барды.

Қарақалпақ әдебий тили өзинин негизги дереклерин қыпшақ кәуимлери бирлеспесинде Алтын Орда, Ноғайлы Ордасы дәуиринде пайда болған Асан қайғы, Соппаслы сыпыра жырау, Доспамбет, Шалқийиз жыраудын толғау термелери, Жийреншинин шешенлик сөзлери менен бай аўызекки әдебият үлгилеринен алады. Солай етип, қарақалпақ жазба әдебияты пайда болмастан бурын-ақ, халықтың сөйлеу тили аўызекки әдебий дәретпелерде ықшамланып, көркемлеп баянлаудын усыллары менен сөз қолланыудын өлшемлери қәлиплесе баслағанын, халықтың аўызекки сөйлеу тили қайта исленип белгилли бир норма жаратыла баслағанын көреминз. Әдебий тилдин аўызекки формасында пайда болған фольклорлық дәретпелер менен қарақалпақ жырауларының толғау-термелери тилинде халық тилинин лексика-фразеологиялық байлықлары, тилдеги сөзлерден қолланыу өлшемлери қәлиплесе баслағанын хәм турақласқан синтаксислик конструкцияларды көриуге болады. Бул әдебий тилдин нормаласыуының дәслекки көринислери болды. Әдебий тилдин аўызекки формасында әдебий шығармалар дәретиу дәстүри қарақалпақ халқында XIX әсирге шекем дауам етти.

XIX әсирде Орта Азияда жасаушы барлық түркий халықлары ушып ортақ болған әдебий тил — Орта Азиялық түркий әдебий тили — чағатай тили де қолланылды¹. Орта Азияда жерги-

---

1. Санжеев Г. Д. Образование и развития национальных языков. Сб. статей: «Вопросы языкознания». М. 1950. С. 120.

ликли тиллер ушын баспасөз, мектеп хәм медреселерде оқыў, оқытыў, жазыў ислери усы түркий тилде алып барылды².

Шығыс классиклери Алишер Науаый, Физулий, Мақтымқули шығармалары менен Хөжа Ахмед Яссаўий, Сулайман Бақырғанин хикметлери хәм көп санлы халық дәстанлары усы түркий тилде жазылып, мешит хәм медреселерде сабақлық сыпатында оқытылған. Кыссаханлар тәрепинен той мерекелерде аткарылып халық арасында кеңиен тарқалды. 50-жыллары айырым илимпазлар ХХ әсирдин отызыншы жылларына шекем қарақалпақ жазыўы, әдебий тили, жазба әдебияты болған жоқ деп тастыйықлады хәм бул пикир қарақалпақ халқының мәдениет турмысында узак ўақыт үстемлик етти. Филология илимлеринин докторы Н. Дәўқараев сол жыллары-ақ «бизин қазирги әдебиятымыз беиен әдебий тилимиз жоқ жерден, бирден пайда болмай, кандай да бир тийкардан өсип қәлиплести. ХІХ әсирдин басларында көп санлы дәстанлар қарақалпақ тилине аўдарма жасалды, революцияга дейинги шайырлар өзлеринин шығармаларын қағазга жазып, дүзетиўлер жүргизген хәм кайтадан көширпип бир-бирине оқып берген. Минне, булардың барлығы қарақалпақлар өзлеринин жазба әдебиятына ийе болмаған» деген падурыс пикирлерди исенимли түрде бийкарлайды деп көрсеткен еди³. Бирак, илимпаздың бул пикирлери сол ўақытта есалка алынбай автордын өзине ҳәр кыйлы себепсиз айыплар тағылды, миллетиликте айыпланды. 60-жыллардың басында қарақалпақ классик шайырларының қол жазба нускалары көп санлы юридикалық ҳужжетлердин табылыўы, бул естеликлерди илимпаз Қ. Ҳамидовтың терең хәм ҳәр тәреплеме илимий талқыға салыўы қарақалпақ әдебий тили хәм жазыўының пайда болыўы туўралы көз қараслардың бир қанша өзгериўине тәсир жасады. 70-жыллары қарақалпақ жазба әдебиятының пайда болыўы туўралы әдебиятшылар арасында бул мәселе және көтерилип академик М. К. Нурмухаммедов тарийхий этнографиялық мағлыўматларға тийкарлана отырып қарақалпақ жазба әдебиятының сағаларын ХІV-ХV әсирлер поғайлы дәўирин ме-

---

1. Самойлович А. П. К истории литературного языка среднеазиатско-турецкого языка. — Мир—Али—Шир. Сборник к 500-летию со дня рождения. — М., 1928, — С. 23. Артомошина В. Д. Условия формирования и некоторые особенности языка среднеазиатских поэтов-предшественников А. Навоий. — Тюрко-монгольское языкознание и фольклористика. М. 1960; Благова Г. Ф. О характере так называемого «чагатайского» языка конца XV в. Тюрко-монгольское языкознание и фольклористика. — М., 1960.

2. Ҳамидов Қ. Ески қарақалпақ тилинин жазба естеликлери. Нөкис, 1985, 24-б.

3. Дәўқараев Н. Бердак—шайыр. Нөкис. 1911. 6 б.

нен байланыстырса, И. Т. Сағитов каракалпак әдебиятын Орхон-Енисей жазба естеликлерінен (VII-VIII ғасырлар) бастау зәрурлігін айтады. Солай етіп, каракалпак жазыуы, жазба әдебиятының пайда болуы туғрaлы қарама-қарсы екі бағдар пайда болды. Олардан біріншісі каракалпак халқының революцияға шекемгі дәуірде жазба әдебияты, жазыуы болғандығын тәп аймайды, екіншісі — каракалпак жазба әдебиятының кәлиплесіу дереклерін әсірміздің VII-VIII ғасырлерінен бастауды ұсынады.

Түркі халықларына ортақ жазба естеликтер тилинің каракалпак тилине байланысы, тәнқә каракалпакларға тиісінли болған — «Каракалпак антлары», «Оренбург материалары». XIX ғасырдің ақыры XX ғасырдің басында жазылған рәсмий не қағазлары, классик шайырлар Әжинияз бенен Бердақтың қолжазба нускаларын хәм XIX ғасырде каракалпаклар арасында тарқалған араб-парсы, түркі тиллерінде жазылған мийнетлер менен XX ғасырдің басында жазып алынған каракалпак халық дөстанларының тилин терең изертлеу тийкарында филология ғилмлерінің докторы, профессор Қ. Қамидов каракалпак жазба әдебияты хәм әдебий тили XIX ғасырде пайда болғанын ғилмий түрде дәлилдеди.

Каракалпак жазба әдебияты хәм әдебий тилинің кәлиплесіуін түркі жазба әдебияты менен тығыз байланысты. Орта Азиялық түркі әдебий тили (шағатай тили) бул регионда жасайтуғын түркі халықларының барлығы үшін ортақ болды. Бул жазба әдебий тилде түркі халықларының көп ғасырлік сөз мәдениаты жәмленди. Қәр бир түркі халқында бул тилдің жергиликли вариантлары кәлиплесин, онда сол тилде сөйлеуші халықтың сөйлеу тили бирліклері айланысқа қосылды. XIX ғасырдің екінші ярымында Орта Азиялық түркі әдебий тилинің каракалпакша варианты кәлиплескенін — юридикалық хужжетлер менен классик шайырлардың қолжазба нускалары, халық дөстанларының қолжазба көшірмелері дәлиллейди. Орта Азиялық түркі әдебий тили араб графикасында жазылған эпикалық шығармалар «Алпамыс», «Шора батыр», «Ер Қоблан», «Едиге» тилине аз ғәсир еткен болса, Әжинияз шығармалары хәм рәсмий хужжетлердің тилине күшли ғәсир жасағанын көреміз.

Солай етіп, XIX ғасырдің екінші ярымынан бастап жазба

эдебий тил менен каракалпак халык сөйлөү тилинин жакынлашыу процесси басланып бунда классик шайырлар, эсиресе, уллы каракалпак шайыры Бердак Гаргабай улынын дөрөтпелери баслы орынды ийелейди хэм каракалпак жазба эдебий тилинин рауажланыу багдарларын белгилеп берди. Бердак каракалпак халкынын турмысында үлкөн тарийхий өзгерислер болып атырган дәуирде өмир сүрдү. XIX эсирдин басында каракалпак халкы Хорезм ойпатына келип мөкөп баскан болса, 1873 жылы Эмиүдөрьянын он жагалыгып патша Россия жаулап алып Түркистан генерал губернаторлыгынын Эмиүдөрья бөлминин дүзгөни тарийхтан белгиле. Шайырдын «Алпыс-жетпис жаска келдим, Жети-сегиз ханды көрдим, Үш дәуір заманды көрдим, Заман шеп айланган екен», — деп жазыуында да үлкөн мәни бар. Жәмийетлик өмирде жүз берген бул өзгерислер рухий-мәдений тарауға да күшли тәсирин тийгизди. Баскарыу органиларынын жана түрлери пайда болды. Эсирдин басында дәслепки мешит хэм медреселер ашылган болса, XIX эсирдин акырына келип Каракалпакстан аймагында сегиз жүзгө шамалас мешит хэм медреселер болды¹. Халыктын отырыкшы турмыс кәлине бейимлесийү, 1873-жылдан соң Шаббаз, Нөкис, Шымбай, Төрткүл қалаларында емлеуханалардың пайда болыуы, Төрткүл, Шорахан, Шымбай қалаларында жергиликли орыс мектептеринин ашылыуы, 1880-жылы жергиликли халыктын балалары ушып Төрткүлде мектеп-интернаттың ашылыуы ҳ. т. б. жаңалықлар халыктын санасына хэм турмысына тәсирин тийгизбей қоймады.

Шайыр жасаған замандағы мине усындай сиясий-жәмийетлик хэм мәдений өзгерислер каракалпак тилине де тәсир етип, бул тәсир эсиресе тилдин лексика тарауында көзге тасланады. XIX эсирде каракалпак халкы Эмиүдөрьянын қуяр аяғына орналасқаннан кейин бул жерде жасап атырган араллы өзбеклер хэм Хийуа ханлығы мепен тиккелей қарым-қатнас барысында өзбек тили арқалы халыктын ауызекі сөйлөү тилине көп санлы араб-парсы сөзлери келип кирди. Сондай-ақ, араб-парсы сөзлеринин келип кириуинин екинши дереги Орта Азиялык түркий эдебий тили болды. Өз өмирин тауысқан айырым сөзлер қолланыудан шығып қалды. Солай етип, жәмийетлик өмирдеги өзгерислер тилге де үлкөн тәсир етти. Көркем эдебий дөретиу-шиллик фольклорлық дәстүрлер үлгисинен енди жазба эдебиятлық сыпат алып Күнхоста, Әжишияз, Бердак, Өтеш хэм басқа да шайырлар өз шығармаларын жазба түрде дөрете баслады. Көркем шығармалардын жазба түрде дөретилиуи менен кара-

1. Камалов С., Қошанов Ә. Каракалпакстан тарийхы. Нөкис, 1993, 170-б.

калпак жазба әдебий тили кәлиплесе баслады. Қарақалпак жазба әдебий тилиниң тарийхында бул дәүирде тийкаргы еки бағдар пайда болды. Биринши бағдар — қарақалпак халқында *бурыннан кәлиплескен* улўума халықлық сөйлеў тилине тийкарланып көркем шығарма дәретиўдин дәстүри, еквинши бағдар — бир неше әсирлерден берлеи түркий халықларынып мәдений өмиринде үлкен орын ийелейтуғын Алишер Науайы тийкарын салған Орта Азиялық түркий әдебий тилиниң (*шағатай тили*) үлгисинде көркем шығарма дәретиў дәстүри болды.

Шайырдын сиясий-жәмийетлик көз қарастарының кәлиплесуине тәсир жасаған, сол дәүирде халық арасында аўызекки хәм қолжазба түринде таралған әдебий дәретпелердин тийкаргылары төмендегилер еди: бириншиден, халық аўызекки дәретпелери. Бул топарға қарақалпак халқының бай аўызекки әдебияты үлгилери—Алпамыс, Едиге, Қырық қыз, Қобланд, Мәснатша ҳ. т. б. эпикалық дәстаңлар менен аңыз әңгимелер, ертеклер, легендалар, тарийхий қосықлар, нақыл-мақаллар хәм тағы басқа халық дәретпелери киреди. Еқвинши топарға Жиһен жыраў, Күнхожа, Әжиһияз, Өтеһи, Омар, Қазы Мәўлик ҳ. т. б. шайырлардың шығармалары киреди. Үшинши топарға, қарақалпак тилинде жазылған рәсмий хәужетлер жергиликли хәмелдарлар қазы, аталық, болыслардың қатнас қағазлары, 1855-56, 1858-59 жыллардағы халық көтерилислери ўақтында жазылған хәзирги ўақытта Оренбург мәмлекетлик архивинде сақланатуғын болғанлықтан — Оренбург материаллары деп аталатуғын жазба хәужетлер ҳ. т. б. хәужетлер киреди. Төртиншиден, түркий тилинде жазылған дәстаңлар менен диний хәм көркем шығармалар. Бул топарға Хожа Ахмед Яссаўийдин хикметлери, С. Бақырганийдин хикметлери, Суўпы Аллаяр, «Ғәрип-аһық», «Саятхан-Хамра», «Юсуп-Зулайха», «Гөрүғлы», «Безерген», «Юсуп-Ахмед», «Шаҳнама», «Мың бир түп», ҳ. т. б. шығармалар киреди. Бесиншиден, туўысқан түркий халықлар әдебиятының при ўәкилдериниң поэзиялық шығармалары. Олардан, Алишер Науайы, Физулий, Мақтымқулы, Мәшраб, Молла Нәфос, Андалиб, Огакый, Мунис хәм тағы басқа шайырлардың шығармаларының үлгилери. Бул әдебиятлар, тили жағынан еки топарға бөлинеди: биринши топарға қарақалпак халқының аўызекки сөйлеў тилиниң тийкар етип алған дәретпелер киреди. Оларға Жиһен, Әжиһияз, Күнхожа, Өтеһи, Омар, Қазы Мәўлик шығармалары аўызекки халық дәретпелери киреди. Бул топарға киретуғын дәретпелер тилиниң тазалығы халықтың аўызекки сөйлеў тилине тийкарлап-ғаиплығы жағынан бирдей емес. Мәселен: Жиһен жыраў, Омар шығармалары әдебий тилдин аўызекки формасы, яғный фольк-

лорлық дәстүрлер үлгисинде дөретилген болса, Күнхожа ҳам Өтеш шайырдың шығармаларында жазба әдебиаттың белгилери толық көринеди, ал Әжинияз ҳам Қазы Маўлик қосықларында Орта Азиялық жазба әдебий тилинің тәсири басымрақ болса, Бердақ өз дөретиўшилигинде қарақалпақ халқының сөйлеў тилин тийкар етип алып, жоқарыда көрсетилген еки бағдардың жетискенликлерин, халықтың кеўлине қонымлы тәреплерин өзлестирип өз шығармаларын жазғанының гүўасы боламыз. Орта Азиялық әдебий тилде түркий халықларының көп әсирлик мәдениї байлықлары жәмленгенин, пикирди көркемлеп жеткеріўдин көп әсирлик тәжірийбеден өткен үлгилери бар екенлигин байқады. Сонлықтан да усы ўақытқа шекем айырым илимпазлардың көрсетип келгениндей, бул тилден — китабий тилден «қашқан жоқ», қайтама оның қарақалпақ халқының уғымына сай жақларын өзлестирип, қайта ислеп өз шығармаларында қолланғанын көреміз. Бул жерде шайырдың Алишер Науайы шығармаларынан қандай дәрежеде үйренип, оны өзіне устаз санағанын, өзиниң шайырлық саўатының ҳақыйкый мәнісинде уллы Науайыдан ашылғанын көрсетип өтиўдин өзи жеткиликти.

Бердақ Ғарғабай улының әдебий дөретиўшилиқ хызмети қарақалпақ халқының жәмийетлик турмысы, әдебиятымыз бенен мәдениятимыздың, қарақалпақ жазба әдебий тилинин қуллас руўхый өмиримиздин тарийхында басқа классик шайырларға салыстырғанда айрықша орынды ийелейди. Оның дөретпелерин изертлеген илимпазлар менен көркем сөз шеберлери басқа шайырларға үлги боларлық шайырдың өзиңе тән жолы менен бағдары болғанлығын атап көрсетеди. Шайыр менен заманлас Өтеш Алшынбай улы «Өтти дүньядан» қосығында:

«Нешше сөзлер айтты қорықпай залымнан,

Шайырлықта өтпес Мақтымқулы оннан», —

деп жазып, оның XIX әсирдеги қарақалпақ шайырлары арасында тутатуғын орнын жоқары бақаласа, Өзбекстан ҳам Қарақалпақстан халық шайыры И. Юсупов:

«Мен гибри́д сабық нәлден көгерген,

Пушкин менен Науайының қапынан,

Мен таза қап сап жүректе исленген,

Мен — Бердақтың жалғыз тамшы қапыман,» —

деп өзиниң уллы талант ийесине деген терең құрметин билдиреди.

Илимий әдебиатларда белгили бир көркем сөз шеберин әдебий тилдин тийкарын салыўшы деп атаў жағдайлары ушырасады: Пушкин — рус әдебий тилинин тийкарын салыўшы, Науайы — ески өзбек (чағатай) әдебий тилинин тийкарын салыўшы. Бу-

ның тийкарғы себеби көркем сөз шеберинин өз дөрөтпелери аркалы халықтың рухый мәдениятин байытыуға коскан үлеси, салмаклы орны, жаңалығы болуы менен бирге халықтың тилин шеберликпен ненен кайта ислеп, көркемлик дәрежесин арттырып, әдебий тилдин нормаға түсиуине жасаған тәсири, коскан үлесине де байланысы болса керек. Мәселен, рус әдебиятында Пушкинге шекем де көплеген көркем сөз шеберлери — Фонвизин, Сумароков, Радищев ҳам заманластары Лермонтов, Гоголь ҳ. т. б. болганлығы белгиле. Пушкин өз шығармаларын жаза баслаған ўақытта да рус әдебий процессинде карама-карсы еки бағдар — Н. М. Карамзин ҳам А. С. Шишков арасындағы тартыс баратыр еди. Рус әдебиятында барлык шет тилден кирген ҳам ширкеў-славян сөзлеринен ўаз кешиў ҳам халықтың аўыз-еки сөйлеў тилинде гәп ҳам сөз дизбегин қалай айтылса сол түринде жазыў керек (Карамзин), ямаса ески славян тили менен рус тили арасындағы айырмашылықты бийкарлап, олардың бир тил екенлигин тән алыўымыз керек, сонлықтан да ҳазирги әдебий тилимиздин тийкары болған ширкеў-славян сөзлерин әдебий тилимизде кепнен пайдаланыўымыз зәрүр (А. С. Шишков) деген мәселелер этирапында пикирлер тартысы болып атыр еди. А. С. Пушкин бул еки бағдардың да қәте екенлигин аңлап, ширкеў-славян әдебий тилинин негизинде көп әсирлик сөз мәдениятти жәмлепгенин, бул әжайып байлықти саклаў зәрүрлигин түсинди, сондай-ак Карамзиннин көз карасындағы барлык шет тилден кирген сөзлерге ҳам ширкеў-славян сөзлеринен ўаз кешиўге болған шақырықтың да орынсыз екенлигин билди. Шайыр өз жолын, өз бағдарын дурыс белгилеп орынлы жеринде ширкеў-славян ҳам шет тилден кирген сөзлерди де қолланып, халықтың сөйлеў тилинин элементлерин шеберликпен менен мәңлик жактан байытып, өз шығармаларына қолланды, әдебий тилди халыққа жакынластырды, пәтийжеде рус әдебий тилинин атасы, тийкарын салыўшы аталды.

Түркий мәденияттиның бийик шынары, «шерият мүлкнинин султаны» Алишер Науаиға шекем де әдебий дөретиўшилик еки бағдарда болганлығы мәлим. Бир тәрәптен парсы әдебий тилинде өз шығармаларын дөретиў дәстүри, екнини тәрәптен түркий тилде шығарма жазыў дәстүри. Орта әсирлерде парсы әдебий тили күшли раўажланып пүткил жакып Шығыс еллеринин әдебий тили дәрежесине көтерилди. Бул тилде орта әсирлик көркем сөз шеберлеринен А. Фирдаўсий, А. Жәмий, Омар Хайям, Низамий ҳам тағы басқа да талант ийелери өз шығармаларын жазған. Соның менен бирге түркий тилинде шығарма жазыў дәстүри Юсуф Хас Хажибтен басланып, оның «Кутадгу билик» шығармасы (XI әсир) түркий жазба поэзиясының ең дәслепки

үлгісі болып табылады. Буннан басқа да Ахмед Яссауийдің хикметтері, Ахмад Пугнакийдің «Хибат-ул-хақайық» шығармасы, Хорезмийдің «Мухаббатнама» шығармасы, Лютфийдің гәззелері түркі тілінде жазылған. Алишер Науаи да өзіне шекемгі усы екі бағдарды басшылыққа ала отырып, түркі кәуімлерінің аңызекі сөйлеу тілінен шебер пайдаланыу арқалы оларды қайта іслен, мәнилік жақтап байытып түркі тілінде өз шығармаларын жазды. Бул жағдай бұрын хәр қыйлы варианттылыққа, жергиіліккн өзгешелікке иіе болып жүрген түркі әдебиі тілінің белгілі нормаларға түсінуіне, солай етіп түркі (чағатай) әдебиі тілінің кәліплесінуіне тийкар салды.

Бердак бабамызды қарақалпақ жазба әдебиі тілінің тийкарын салыушы деп атасақ асыра сілтеген болмаймыз. Себебі, «Бердақтың шығармалары қарақалпақ әдебиі тілін рауажландырыуда үлкен орын тутты. Қарақалпақ халқының хәзіргі заманғы әдебиі тілі, өзінің структурасы хәм тийкаргы сөзлік фонды жағынан Бердақтың тілінен айырмасы көп емес»¹. Ол әдебиі тілі дәқыйқат халыққа жақынластырын, әдебиетті халық массаларына түсінікті, ұғымлы етіуде көп мийнет сипирді². Сонлықтан да Бердак шығармаларының тілі қарақалпақ әдебиі тілін кәліпестіріуде хәм рауажландырыуда айрықша орын тутады. Бул туұралы филология ғилмлерінің докторы, проф. Д. Насыров Бердак хәм Әжипияз шығармаларында китабыі тілге тәп болған сөзлер ушырасқаны менен, тийкарынан олардың шығармаларының тілін улыума халықлық қарақалпақ сөйлеу тілінің шеберлік пенен қайта ісленген түрі деп жазады хәм бул шайырлардың қарақалпақ жазба әдебиі тіліне қосқан үлесін жокары бақалайды³. Филология ғилмлерінің докторы Х. Хамидов «Бердак шығармаларының тілі қарақалпақ әдебиі тілін кәліпестіріуде хәм рауажландырыуда үлкен орын тутатугының⁴ оның шығармаларының тілінде әдебиі дәретіуішпақтың жазба дәстүрлері менен аұызекі түрлерінің сиптезі, яғниі бір-бірн менен жақынластырыуда умтылыушылығы көршеді. Усынан оның сөзлерді таңлап, қайта іслеу тийкарында, әдебиі тілдің нормаларын кәліпестіріуге умтылғанын көріуге болады деп жазады⁵. Бердак қарақалпақ хал-

1. Сағитов Н. Бердақтың творчествосы, Нөкіс, 1958, 185-6.

2. Сағитов Н. Сахра бұлбил, Нөкіс, 1974, 328-6.

3. Насыров Д. С. Становление каракалпакского общенародного разговорного языка и его диалектная система. Нукус — Казань, 1976, С. 223.

4. Хамидов Х. Каракалпак тили тарихының очерклері, Нөкіс, 1974, 298-6.

5. Хамидов Х. Каракалпакский язык XIX — начала XX в. по данным письменных памятников, Т. ФАН. 1986, С. 27.

кынын аўызекн сөйлөү тилине тийкарлана өтырып, Орта Азиялык түркий әдебий тилди халықтың руўхий талаптарына сай түрде кайта иследи. Оны қарақалпақ халқында бурыннан қәлиплескен әдебий тилдиң аўызекн түри (фольклорлық шығармалардың тили) менен қарыстырып ҳәзирги әдебий тилимиздиң тийкарын жаратып берди. Сондай-ақ, шайыр шығармаларында қолланған сөзлер арадан бир әсир ўақыттың өтиўине қарамастан бүгинги күни де сол мәнисинде жумсалмақта. Бул факторлардың барлығы ҳәзирги қарақалпақ жазба әдебий тилиниң негизлери Бердақ жасаған дәўирде, оның шығармаларында қәлиплесе баслағанын көрсетеди. Шайырдың шығармалары XIX әсирдеги қарақалпақ халқының улыўма халықлық тилинде жазылып, аўызекн сөйлөү тилине тән болған қәсийетлер менен сөйлөү нормалары онда өзиниң сәўләлениўин тапты. Соның менен бирге Бердақ шығармаларында ҳәзирги әдебий тилимизге салыстырғанда даўыслы ҳәм даўыссыз сеслердиң жумсалыўында, грамматикалық формалар менен сөзлердиң семантикасында айырым өзгешеликлердиң де ушырасыўы тәбийғый кубылыс. Буның себеби бириншиден, XIX әсирдеги қарақалпақ жазба әдебий тилиниң жаңа қәлиплесип атырғаны, оның нормаланыў жағдайларына байланыслы сөз ҳәм грамматикалық формаларда вариантлық өмпр сүрген болса, екнншиден, шайырлық жекке услублық өзгешелигине байланыслы сөзлерди жаңа мәнилерде қолланыўы тийкар болды.

Әлбетте, шайырдың шығармаларының тилиниң дереклери нелерден ибарат болды? — деген сораў туўыўы заңлы. Қарақалпақлардың узак әсирлер даўамында түркий қәўимлер бирлеспесинең халық болып қәлиплесиўине шекем жетилди қиятырған аўызекн сөйлөү тили, халқымыздың бай руўхий мәденияты есапланған әдебий тилдиң аўызекн түринде пайда болып әўладтап әўладқа өтиў арқалы халықтың кеўил қәлибинде ысылып, көркемлик жақтан байып, талантлы жыраў, бақсы ҳәм қыссаханлардың атқарыўында өзине тән көркемликке ийе болған бай аўызекн халық дәретпелери ҳәм шайыр жасаған дәўирде Хорезм ойпатында қолланыўда болған қыпшақ-оғуз элементлери басымырақ Орта Азиялық түркий әдебий тилинде ҳәм оның қарақалпақша вариантында жазылған жазба әдебият үлгилери — мнне булардың барлығы шайыр шығармалары тилиниң дереклери болып табылады. Бердақ қосықларында әне усы үш деректен өзиниң дәретиўишилик мақсетлерине муўапық зәрүрлериң ғана пайдаланғанын көремиз. Өз дәретпелеринде бай тиллик материалдарды қолланыўда халықтың күнделикли турмысында бурыннан қәлиплескен дәстүр бойынша жумсаў менен бирге айырым

сөзлерди ана тилимиздин руўхына сәйкес мәнилик жақтан байытып, жаңа мәниде қолланыў жағдайлары көплеп ушырғасалы. Усының себебинен оның шығармалары тили халықтың қарапайым сөйлеў тилинде жазылған әниўайы хәм түсиникли болып келсе, соның менен бирге усы «әниўайылықта» шайырдың барлық жаналығы, сыйқырлы сыры, құдиретли күши жасырынын турады.

Шайырдың әдебий мйрасларын изертлеген илимпазлар оның шығармаларының ҳақыйкый мәнисинде халықшыл шығармалар болыўының тийкары тилине байланысла екенлигин мойындайды: «Бердақтың поэтикалық тили мийнеткешлерге түсиникли хәм жақын. Ол әниўайы халық тилинде жазды» (Н. Дәўқараев), «Бердақтың шығармалары көпшилик халық массаларына толық түсиникли, жақын хәм жеңил халық тили менен жазылған» (Н. Сагитов), «Бердақ шығармаларының тили хәммеге түсиникли. Онда өткен дәўирдеги көплеген түрк тиллес шайырларында ушырасатуғын араб-парсы тилинің элементлери жоктың қасында. Дөретиўшилигини усы қасийетл менен ол өзнен бұрынғы (Әжинияз) хәм өзнен сонғы (Аяпберген) шайырлардан ажырали турады. Бердақтың поэтикалық тилинің өз дәўириндеги сөйлеў тилине жақынлығы оның дөретиўшилигиниң ең баслы өзгешелиги». (М. Нурмухаммедов).

Шайыр өзиниң қосықларында дөретиўшилигине халықтың арасынан шыққан сөзге шешеп, дилуар, көпти көрген адамлардың тәсири болғанлығын, олардан үйренгенлигин баяндиреди:

Бир гарры айтса әнгиме,
Ол сөз найдалы кимге,
Ден тыңлап отырып хәмме,
Нәспйхатқа кулак қойдым.
Гарры кемширлер қосылса,
Бардым оған жақынласа,
Душпаныма еттим таса,
Өз исиме болдым куўнақ.

(Ақмақ патша поэмасынан).

Шайыр халқымыздың бай аўызекли әдебиятын терен өзлестирип өзиниң көпшилик шығармаларын фольклорлық дәстүрлер бағдарында дөреткен. XIX әсирдеги карақалпақ шайырлары Құпхожа, Әжинияз, Өтеш дөретпелериндегидей Бердақ мйрасларында да аўызекли әдебияттың дәстүрлери биринши орында турады¹. Бердақ фольклорға тән эникалық дәстанлар («Ақмақ патша», «Айдос бий», «Ерназар бий», «Амангелди») дөретиў ме-

1. Хамидов Х. Шығыс тиллериндеги жазба дереклер. Нөкис. 1991. 191-б.

пен бирге тилдин көркөмлөү куралларынан пайдаланыуда да, жазыу услуубында да аўызеки халык дөрөтпелеринен шебер пайдаланган. Сондай-ак, косыкларында халык дөрөтпелериндеги батырлар, қахармандарды үлги тутып оларды мактаныш етеди.

Шайыр өз шығармаларында халыкка түсиниксиз парсы әдебий тилинин тәсиринде келип кирген араб-парсы сөзлери орынсыз түрдө жийи колланыўға қарсы болды. Қарақалпақ тилинин тазалығы үшін күресті. Шайырдың «Мениң» қосығында:

Өзим амый, тилим түркий,
Жоқты араб-парсым мениң, —

деп жазыуы буны дәлил. Солай болса да, Бердақ шайыр XIX әсирде қарақалпақлар арасында тарқалған көркем шығарма дөрөтпелердегі әдебий тилдин аўызеки түри менен араб-парсы сөзлери де жийи колланылатуғын Орта Азиялық түркий әдебий тилдин ең қонымлы жақларын пайдалана отырып қосық хәм поэмаларын жазды. Мешит хәм медреселер араб-парсы тилинде жазылған сабақлықлар менен бирге («Шар китап»), Орта Азиялық түркий тилинде жазылған шығармалар оқытылып, бул әдебий тил шайырга үлкен тәсир жасағаны белгилі. Орта Азиялық түркий тилинде жазыларын шығыс классиклеринин әдебий дөрөтпелерин терең өзлестиріу арқалы ол өз дәуиринин уллы шайыры дәрежесине ерседі. Шайыр «Излер едим» қосығында өзинин шайыр болып қалиплесіуинде шығыс классиклеринин орны айрықша екенлигин билдиреди. Өзинин «Наўайыдан саўат ашқанлығын», «Физулидеп-дүрлер шашыл», «Мақтымқулыны қайта-қайта оқығанын» билдиреди. Шайырдың өткен дәуірлердеги Аристотель, Платон, Фирдаўсий, Абдирахман Жәмий, Бедил, Аттардың шығармалары менен дүньяның жаратылысы туўралы олардың философиялық көз-қараслары менен таныс болғанлығын усы «Излер едим» қосығындағы төмендеги қатарлар тастықлайды:

Өткен Арасту, Афлатун,
Жаратып илимнин кәптин,
Төрт нәрсе дүнья төркини,
Әуел ҳақ, инсан бул буни,
... Бедил, Аттар, Бедиятты,
Тәкирарлап атырдым танды,
... Фирдаўсийдай дана барма,
Түсиндирер «шаркый молла».¹

Бердақ өзи жасаған замандағы даңқы шыққан Хийўа, Бухара,

1. «Шаркый молла» — Абдирахман Жәмийдин әдебий лақабы.

Үргенч шәхәрлерине мағрыфат излеп барғанлығын төмендеги катарларда билдиреди:

Көрдим Хорезм, Бухарды,
Данкы шыққан көп шахәрди,
.. Мен ақтарып Бухараны,

Лукманымды излер едим.
.. Араласам Үргенчти,
Яранымды табар едим,
.. Шешіуі ушын пикири бәнтип,
Мен мағрыфат излер едим.

Бул шәхәрлерден өзине дос арттырып үлкен тәсир алғанлығын, олардан дөретиуішилик үлгилер алғанлығын аңлатады:

Китап көрдим Мусанниптен,
Сөз ешиттим Андалибтен¹ (Шежире).
Көрдим патшалық нускадан.

Бердақ творчествосы бойынша 50-60-жыллары жүргизилген илим-изертлеу жумысларында шайырдың, қарақалпақ халқының аўызекі дөретпелери менен халықтың сөйлеу тилинен нәр алғанлығы тийкары дыққат орайында болып, оның Орта Азиялық түркий әдебий тилинде жазылған көркем шығармалар менен жазба нускалардан алған тәсири толық сәўделеніуін таппады. Бердақ шығыс классиклери Науайы, Физулий, Мактымқулы, Абдирахман Жәмий, Бедил, Аттар шығармалары менен «таныс болған», «олардан терең үйренген» деп тастыйықлай отырып, Бердақтың Орта Азиялық түркий әдебий тилин өзлестіриуі хәм бул тилде жазылған «Шежире», «Хорезм» поэмаларының тиллик өзгешеликлери туўралы пикир айтылмады. Бул шығарма реакциялық бағыттағы диний тилде Қарақум ийшанның мәжбүрлеуі тийкарында жазылған деп орынсыз тастыйықлауға жол қойылды хәм қарақалпақ халқына түсиніксіз араб-парсизмлери толы түркий тилинде шығармалар жазбады деп дәлилдемекши болды.

Сонда Науайы, Физулий, Мактымқулы шығармалары шайыр қайсы тилде оқып үйренди, олардан үлги алды деген сорау туғады. Әне, усы жерде, Орта Азиялық түркий әдебий тили хәм оның вариантлары мәселесине тоқтап өтиуге туўра келеди.

Орта Азия хәм Волга бойларында X—XVI әсирлерде жазылған естеликлердин тилине ески уйғыр мәмлекетинде пайда болып, Қараханид мәмлекети тусында өзиниң раўажланыуын тапқан уйғыр-карлук әдебий тилиниң тәсири күшли болғанлығы

1. Андалип — Нурмухаммед Андалиб, XVIII әсирдеги түркмен халқының шайыры.

илимпазлар тәрәпинен анықланган. Бул тилде Юсуи Хас-Хажибтин «Кутадғу биллик», Ахмед Пуганақийдин «Хибатул-хакыйк» шығармалары жазылғанлығы молым. Проф. А. К. Боровков Орта Азияда таралған куранның аудармалары «Тефсир» жазба естеликтери тилин терең изертлеў тийкарында XI—XIV әсирлерде уйғыр-карлук әдебий дәстүрлериниң бир қанша тәсирине ушыраған оғуз-түркмен әдебий дәстүри болғанлығын, бул еки дәстүр тиллик өзгешеликтери бойынша бир-биринен ажыралып параллель өмир сүргенин анықлайды.¹

Әспресе, Орта Азиялық түркий әдебий тилиниң оғуз-түркмен әдебий традициясы түркмен қаўимлери тығыз жайласқап Арқа Хорезмде қушли сақланған, бул тилде сонғылығында Хийуа медреселеринде оқыған Мақтымқулы да өз шығармаларын дәреткеш тарийхтан белгили.

Алтын Орда мәмлекетинде қыпшак-оғуз әдебий дәретиўшилиги тийкары орынды ийелеп, бул тилде Ахмед Яссаўий, Сулайман Бақырганий, Хорезмийдин «Муҳаббатнама» ҳам Рабғузийдин «Қыссасул-әнбия» шығармалары жазылған. Проф. Әмир Наджиб көрсетиўинше, XV әсирде (Темурийлар дәўиринде) Орта Азияда еки әдебий дәстүр карлук-уйғыр (Қараханид) ҳам қыпшак-оғуз (Алтын Орда) әдебий дәстүри тийкарында, оған оғуз-түркмен әдебий дәстүриниң бир қанша тәсирин нәтийжесинде шағатай тили пайда болды.²

Шағатай тили Наўайы дәўиринде, оның дәретиўшилиги үлгиниңде өзиниң жоқары шыңына көтерилди. Тарийхтан белгили, XIV әсирде Хорезм Алтын Орда Мәмлекетиниң қараўында болып, кейин ала Темурийлар мәмлекетине бойсындырылған еди. Сонылықтан да Алтын Орда дәўиринде жазылған «Муҳаббатнама», «Хысраў ҳам Шийрини», «Гүлистан бит-түркий», «Нахжул-Ферadis», «Қыссасул-әнбия» сыяқлы Сырдәрьяның төменги жағасында ҳам Хорезмде дәретилген жазба естеликлердин тили Қараханид мәмлекетин тусында жазылған карлук-уйғыр элементлери басым болған жазба естеликлерден тили жағынан өзгеше. Бул естеликлердин лексика менен грамматикасында қыпшак ҳам оғуз элементлери басым көпшиликти қурайды.

Бердақтың жазба түринде табылған «Шежире» ҳам «Хорезм» поэмаларының фонетика-морфологиялық ҳам лексикасын үйрениў шайырдың бул шығармалары Орта Азиялық түркий әдебий

1. Боровков А. К. Лексика среднеазиатского тefsира XII—XIII вв. М., 1963. С. 10.

2. Наджиб Э. Н. Исследования по истории тюркских языков XI—XIV вв. М., Наука. 1989. С. 246.

тилинин кыпшак-огуз адабий дөретиушлик дэстуринде жазылганын көрсетеди.

Айырым изертлеушилер Бердак өмиринин акыргы жыллары Каракум ийшан хэм онын моллалары изине түсип коймаганлыктан бирге кол берип сууны болган өзинин дэслепки көз-карасларынан бас тартууга мөжбүр болган деп тастыйыклайды. Соныктан да халыктын тилинен алыс, дин ийелеринин тили эсапланган араб-парсы элементлери басым түркий тилинде қосык хэм поэмаларын жазууга мөжбүр болган қусаған бир тәрөплеме пикирлер айтылып келди. Бул пикирлердин тийкарсызлығын дәлилдеуде академик Э. Р. Тенишевтин «...қыргызларда революциядан бурын адабий тил болмады, адабий тил деп жүргешин «моллалардын тили» еди», — деген пикирди есиптүге туура келди. Бул пикирди менишсе, тек жақсы мәниде түсіндириу керек деп ойлайман. Себеби, ески уақытларда моллалар тек диний исенимнин хызметкерлери болып коймастан, ал мәдениет хэм ағартуу хызметкерлери де болды, балаларға билим берди. Олар классикалык Шығыстың бир неше тиллерин билетуғын сауатлы адамлар болды хэм адабий тилдин пайда болуына хэм рауажланыуына тәсир жасады»,¹ — деген пикири жеткиликли. Бердак оқыған ауыллык мешит хэм Каракум ийшан медресесинде Орта Азиялык түркий адабий тилинде жазылган көркем дөрөтпелер диний-ағартуушылык мийнетлер менен қатар оқытылган. Соныктан да шайыр өзинин «Излер едим» қосығында шығыс классиклеринин өзине жасаған тәсирин жоқары бағалады. Академик В. В. Виноградов адабий тил ағартуушылык, тәлим-тәрбия исиндеги тийкаргы құрал екенлигин көрсетип, адабий тилдин тарийхын изертлеудин ағартуушылык, тәлим-тәрбия орынларынын пайда болуы тарийхы менен байланыслы изертлеудин зөрүрлигин көрсетеди.¹

XIX әсирдин акыры XX әсирдин басында улыуа халыклык карақалпақ тилинин тийкарында, карақалпақ жазба адабий тили қалиплесе баслады. Бул процессте карақалпақ халкынын дапышпан шайыры Бердак Ғарғабай улы орайлык тулға болды. Ол өзине шекемги адабий тилдин ауызеки түринде дөрөтилген көп санлы көркем адабият үлгилери менен Орта Азиялык түркий тилинде жазылган шығыс классиклери шығармаларын терең өзлестирди.

1. Тенишев Э. Р. О киргизском литературном языке в донациональный период. — Вопросы языкознания. М. 1989. № 5. С. 38.

1. Виноградов В. В. Проблемы литературных языков и закономерностей их образования и развития. М. 1967. С. 100-101.

Бердақ Ғарғабай улы — қарақалпақ әдебиі тилиниі тийкарын салыўшы деп атағанмызда «ол жаңадан тил пайда етти» демекши емеспиз. Ол жаңадан тил дөреткен жоқ. Қандай күшли талант ийеси болыўына қарамастан адамзат мәдениәты тарийхында ҳеш бир шайыр ямаса жазыўшы тазадан тил пайда етпегенлиги белгили. Оның қарақалпақ әдебиі тили тарийхындағы хызмети әдебиі тилди халыққа жақынластырды, қарақалпақларда бурыннан қәлиплескен әдебиі тилдиң аўызеки түри менен Орта Азиялық түркий тилдиң жетискенликлерин өзлестирип улыўма халықлық қарақалпақ тилинде өзиниң көркемлиги жоқары, мазмунға бай шығармаларын дөретти. Халықтың сөйлеў тилин шеберлик пенен қайта иследи, мәнилик жақтан байытып ҳәм халық тилинен қалай пайдаланыў зәрүрлигин көрсетти. Тилдиң көркемлик дәрежесин арттырып оның раўажланыў бағдарларын белгилеп берди. Шайырдың заманласы Өтеш Алшынбай улының «Өтти дүньядан» қосығындағы «Бердақ еди шайырлардың данасы» деген қосық қатары оның қарақалпақ халқы мәдениәты, жазба әдебиәты менен әдебиі тили тарийхындағы айрықша орнын, анық ҳәм дәл сәўлелендиретуғынын көремиз.

Редакторы   К. ПАХРАТДИНОВ.
Тех. редакторы   Е. ТУРДЫМУРАТОВ.
Қорректоры   С. ҚАЗАҚБАЕВ.

Териўге берилген ўақты 10. 03. 97. Басыўға рухсат етилген ўақты 24. 03. 97. Қағаз форматы 60 X 84¹/₁₆. Газеталық қағаз. Әдебий гарнитура, кегль 10. Жоқары баспа усулда басылды. Көлеми 1,25 есап б. т. Жәми 300. Буйыртпа 303. Баҳасы шәртнама бойынша.

«Қарақалпақстан» баспасы, 742000. Нөкис қаласы, Қарақалпақстан нөшеси, №9-жай.

Қарақалпақстан Республикасы баспа сөз бойынша мәмлекетлик комитетиниң Хожелидеги №3 типографиясы.